

Osvícenské dějepisectví

Osvícenství je filosofický směr druhé poloviny 17. a 18. století, založený na kriticismu - odmítá podřízení autoritám a tradicím a naproti nim staví rozum: zdůrazňuje rozumovou stránku poznání (racionalismus) a zkušenostní poznání (empirismus). Vzniká v západní Evropě, kde se nejvíce rozvine v Anglii a ve Francii. Z důležitých jmen je třeba jmenovat Charles de Montesquieu (1689–1755), Voltaire (1694–1778), Jean-Jaques Rousseau (1712–1778). Nové empirické postupy z přírodních věd pronikají i do myšlení ve vědách o člověku a společnosti. V období osvícenství tak vzniká odborné bádání, které je charakteristické zjišťováním faktů a kritickým přístupem k pramenům. Z výkladu o lidských dějinách mizí prvky teologického myšlení a náboženská dogmata. Vzdůstá zájem o historii národů mimo Evropu (Čína) a dějiny jsou chápány jako proces neustálých změn, které vycházejí z reálných příčin. Oproti tomu je však osvícenství až příliš zahleděno do sebe – chápe svou přítomnost jako dovršení lidských dějin. Dochází tedy ke zkreslování výkladu dějin z perspektivy nadřazené přítomnosti a minulost často není pochopena (postoj např. ke středověku).

České osvícenské dějepisectví. Do českých zemí se osvícenství dostává skrze vlivy z Vídně se značným časovým zpožděním (datujeme jej do poloviny 18. – začátku 19. století) a programovým zjednodušením. V našem prostředí se tyto myšlenky mísí s utvářením národní společnosti a z těchto podnětů se za josefinismu rozvíjí české osvícenské dějepisectví. Vědecká forma historiografie a možnost jejího vyjádření vyžadovala, aby byly vytvořeny určité organizační předpoklady historické práce – bylo především třeba zpřístupnit historické prameny v knihovnách, archivech nebo v edičních sbírkách, bylo třeba vypracovat obecnou metodiku historického výzkumu, zajistit výuku dějin, vytvořit historická pracoviště a dát vznik odborným časopisům. Oporou tomuto vědeckému snažení byl vedle zájmů jednotlivců, církevních hodnostářů a laiků, i politický zájem šlechty, vznikajícího novodobého měšťanstva a vzdělanstva, kteří v minulosti hledali posilu v boji proti silicím panovnickému absolutismu a vládnímu centralismu.

Gelasius Dobner (1719–1790). Studoval na jezuitských a piaristických školách. Roku 1737 vstoupil do piaristického řádu (= Řád zbožných škol – jedná se o katolický řeholní řád, který se zaměřuje na zřizování a správu škol, výuku a výchovu dětí). Je považován za vůdčího představitele českého osvícenského dějepisectví a zakladatele novodobé české vědecké historiografie. Vydal šest svazků kritické edice (jedná se o první českou pramennou edici) dosud nevydaných pramenů k českým dějinám **Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita** (*Dosud nikdy nevydané dějinné památky Čech*). Jsou zde staré české kroniky bez Kosmy a také listiny, které po celý život Dobner sbíral a pro něž chtěl vytvořit řádný diplomatář. V letech 1761–68 vydal část latinského překladu Hájkovy kroniky s rozsáhlým kritickým komentářem: **Venceslai Hagek a Liboczan Annales Boemorum** – vyvrátil Hájkovu věrohodnost a tím dal podnět k první velké veřejné historické polemice v našich zemích.

Spor o Václava Hájka z Libočan. Vydání Hájkovy kroniky s kritickým komentářem vzbudilo velký rozruch v odborných kruzích. Dobner ve svém kritickém komentáři vyvrací např. praotce Čecha jako historickou osobnost. Dobner však více než Hájka kritizuje staré formy dějepisectví a snaží se je nahradit moderním, kritickým přístupem. Proti Dobnerovi vystoupili představitelé dosavadní české historiografie, především jezuité (K. Kříž, V. Duchovský, Fr. Pubička) a vytýkali mu zejména nevlástenectví a útok proti tradici.

František Martin Pelcl (též *Pelzel*), (1734–1801) historik a národní buditel. Roku 1793 se stal prvním profesorem české řeči a literatury na pražské univerzitě. Z pozic osvícenského kriticizmu a zároveň vlasteneckého uvědomění se snažil zachytit syntetický obraz českých dějin jednak v německy

psaném nástinu **Kurzgefaste Geschichte der Böhmen** (1774) – *Stručné dějiny Čech*, jednak v česky psané popularizační **Nové kronice české** (3 díly, 1791 -96; dovedena do doby husitské). Zaměřil se na osobnost a panování Karla IV. v díle **Kaiser Karl IV., König von Böhmen** (2 svazky, 1780-81, *Císař Karel IV., král český*) a Václava IV.: **Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenzeslaus** (2 díly, 1788-89, *Životopis římského a českého krále Václava*), Spolu s J. Dobrovským připravil dva svazky kritického vydání Kosmy, jeho pokračovatelů, Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile – **Scriptores rerum bohemicarum** (1783, 1784).

Josef Dobrovský (1753–1829), historik a filolog. Podstatou jeho vědecké metody bylo analytické uvažování, logická dedukce a důsledná kritičnost. Východisko k širším závěrům mu poskytovala textová kritika pramenů. V 80. letech 18. století zasáhl do sporu o pravosti legendy sv. Jana Nepomuckého – vyvracel svěťce jako mučedníka zpovědního tajemství. Dobrovský vydal mnoho menších studií zabývajících se historií a v tomto směru je důležité i jeho dílo **Dějiny české řeči a literatury** (1791). V této knize ukázal Dobrovský provázanost mezi vývojem kultury a společnosti a jazyk i literaturu označil jako součást historického dění. Začátkem 19. stol. vydává postupně ještě sérii studií **Kritické pokusy očistit starší české dějiny od pozdějších výmyslů**, rozbor a kritiku starých českých legend. Ke konci života odmítl pravost Rukopisu zelenohorského.

Prameny

Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimum gentium historia mirum quantum illustratum. Collegit, et partim ex autographis, partim ex legitimis apographis codicibus recensuit, cum aliis manuscriptis exemplaribus contulit, pluribus animadversionibus, aeri que incisus sigilles adornavit, denique locupletissimo indice instruxit P. Gelasius Dobner a S. Catharina, I–VI, 1764–85.

Dostupné na stránkách CMS (<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=24&bookid=308>)

Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum e bohemia editione latinae redditi et quibusdam notis illustrati a P. Victorino a S. Cruce e scholis Piis nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis, nec non diplomatibus, re genealogica, numaria, varii que generis antiquis aeri incisus monumentis aucti, a P. Gelasio a s. Catharina ejusdem institutio sacerdote. *T. I–VI*, 1761 - 1782

Literatura

František Kutnar: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, díl I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v 2. pol. 19. stol. Praha 1973.

Bedřich Slavík: Od Dobnera k Dobrovskému. Praha 1975.